

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשע"ה
מספר 1130בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"והודעתם לבניך" - לימוד חדש או שינון?

ישעיהו בן פזי

בעולמם הרעיוני של חז"ל, יש למעמד הר סיני וקבלת התורה משמעות כפולה: אירוע היסטורי חד פעמי ואירוע החוזר ומתחדש מדי יום. את המשמעות השנייה מוצאים חז"ל בין השאר בפרשתנו (דב' ד ט-י):

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשפח את הדברים אשר ראוי עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי. אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון.

שני התלמודים מביאים את דרשת ר' יהושע בן לוי (להלן: ריב"ל) המקיש על "והודעתם לבניך ולבני בניך" מן "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב", ומשווה את הלימוד היומיומי שלומד אדם עם בנו ובן בנו למעמד הר סיני וקבלת התורה. אמנם נוסח דרשת ריב"ל בשני התלמודים דומה בעיקרו, אך יש ביניהם הבדל במילה אחת, המשקף הבחנה רבת משמעות:

ירושלמי קידושין פ"ז ה"א

אמר ליה [=ר'] יהושע בן לוי:
[...] שכל השומע פרשה מן בן בנו
כאלו הוא שומע מהר סיני.
ומה טעמא?

"והודעתם לבניך ולבני בניך",
"יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב".

בבלי קידושין ל"ע"א

אמר רבי יהושע בן לוי:
כל המלמד את בן בנו תורה,
מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני,
שנאמר:

"והודעתם לבניך ולבני בניך",
וסמיך ליה "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך
בחרב".

לפי הבבלי, "כל המלמד את בן בנו... כאילו קבלה מהר סיני", ואילו לפי הירושלמי, "כל השומע פרשה מן בן בנו כאלו הוא שומע מהר סיני". לפי דרשת ריב"ל בתלמוד הבבלי, הסב מלמד את התורה והנכד הוא הלומד, ונראה כדבר פשוט שכוונת הבבלי לומר שכאילו קיבל הנכד את התורה מסיני. אבל לפי הירושלמי, ריב"ל נוקט עמדה הפוכה מפתיעה: הנכד משמיע את התורה והסב שומע, ונמצא שנעשה הסב כאילו הוא שומע את התורה מסיני. נראה שחילוף הפעלים מלמד/שומע בדרשה משקף מחלוקת בין התלמודים בשאלת אופיו של הלימוד הטמון במילה "והודעתם". לפי התלמוד הבבלי, הכוונה להקניית ידיעות חדשות, ולכן הנוסח בו: "כל המלמד את בן בנו". לעומת זאת, לפי התלמוד הירושלמי, משמעות "והודעתם" היא לגרום לבנים ובני הבנים לדעת ולהפנים את התורה שכבר למדו. מטרה זו מושגת באמצעות שינון וחזרה על הלימוד באוזני הסב (או האב), ולכן הנוסח בו: "השומע פרשה מן בן בנו".

מסתבר שפרשנותו המפתיעה של הירושלמי נובעת בראש ובראשונה מן ההקשר המקראי שמופיעה בו המילה "והודעתם". קודם לכן מזהירה התורה: "השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשפח את הדברים אשר ראוי עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך". בעולמם של חכמי ארץ ישראל, אזהרה חמורה זו, שלא לשכוח את

* ד"ר ישעיהו בן פזי, מרצה בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר אילן ובמכללת אשקלון.

הדברים, אינה נוגעת רק לשכחת מעמד הר סיני ההיסטורי, אלא גם לשכחת רוב בני אדם את משנתם ותלמודם שלמדו בימי חייהם.

כך למשל שנינו (פרקי אבות ג, ח): "רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר: כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. שנאמר: 'רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך'".

גם ריש לקיש, מראשוני האמוראים בארץ ישראל, תופס את האזהרה האמורה בתורה כאקטואלית בכל זמן: "אמר ריש לקיש: כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו. שנאמר: 'השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים'" (מנחות צט ע"ב).

נראה אפוא כי על רקע פרשנות זו של הפסוק, גם הצווי המופיע בסופו, "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וְלְבְנֵי בְנֵיךָ", הובן על ידי הירושלמי כמורה על מצוות האב והסב להניע את הבן או הנכד לחזור ולשנן את התורה כדי שלא תשתכח מהם משנתם, ולא יישכח מהם תלמודם, ובכך יהיו יודעים אותה.¹

ניתן לשער כי גורם נוסף שהשפיע על המחלוקת שבין הבבלי לבין הירושלמי בשאלת פירוש "וְהוֹדַעְתֶּם" קשור למחלוקת החוצה את התלמודים בשאלת מי עדיף: "סיני" או "עוקר הרים". מחלוקת עקרונית זו נידונה כבר במחקר, והובאו במסגרתו מקורות רבים המעידים שהתלמוד הירושלמי מעדיף את החכם שהוא בחינת "סיני"², כלומר מי ששינן את תלמודו ונעשה בקי בו עד שהוא יודע אותו על פה, על פני מי שהוא "עוקר הרים". לעומת זאת, הובאו גם מקורות המלמדים על העדפתו הבבלי את מי שהוא מפולפל על פני מי שהוא רק בקי, עד כדי זלזול מופגן במי שהוא בקי, מפני שאינו מחדש ואינו מפולפל די. כך למשל מכנה רב נחמן חכם ארץ ישראל שהיה שונה הלכות וספרא וספרי ותוספתא "סל מלא ספרים" (מגילה כח ע"ב).³ אפשר אפוא שהבדלי הגישות הללו באים לידי ביטוי גם בדרגת החשיבות שמייחסים חכמי ארץ ישראל לחזרה ולשינון במסגרת המשפחתית בניגוד לחכמי בבל.

דומה שעל רקע זה ניתן להסביר עוד הבדל שיש בין שני התלמודים בהצגת הסיפורו ששובצת בו מימרת ריב"ל. וזה לשונו [בתרגום]:

ירושלמי קידושין פ"ז ה"א

בבלי קידושין ל ע"א

רבי יהושע בן לוי היה רגיל לשמוע את הפרשה מבן בנו בכל ערב שבת

פעם אחת שכח, ונכנס לרחוץ במרחץ של טבריה, והיה נסמך על כתפיה ר' חייא בר אבא. נזכר שלא שמע את הפרשה מבן בנו. חזר ויצא החוצה.

אמר לו רבי חייא בר אבא: וכי לא כך למדנו רבנו: אם התחילו אין מפסיקין?!

אמר לו: חייא בני, וכי קלה היא בעיניך? שכל השומע פרשה מבן בנו, כאילו הוא שומעה מהר סיני. מה טעם? "והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".

רבי חייא מצא את ר' יהושע בן לוי שהיה מניח סדין על ראשו ומביא את התינוק לבית הכנסת.

אמר לו: מה כל זה?

אמר לו: האם דבר פעוט הוא מה שכתוב, "והודעתם לבניך", וסמוך לו כתוב "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב"?! מכאן ואילך, ר' חייא בר אבא לא טעם מהבשר, עד שהיה מקרא לתינוק

¹ החשיבות העצומה שמייחסים מאמרי חז"ל לחזרה ושינון תמידיים אינה מופרזת כלל ועיקר. במחקרים שנעשו בעת האחרונה בולטת מאוד העובדה שכל הידע הלימודי בימי חז"ל, הכולל משנה ותלמוד, אגדה ומדרש, הועבר מדור לדור במשך מאות שנים בעל פה. המשך קיומה של התורה שבעל פה בחברה היהודית היה מותנה אפוא בנכונותם של הלומדים להשקיע את מרצם בשינון מתמיד של הידע ובמסירה מדויקת שלו, ובאופן זה לדאוג לשימורו. חששם של חכמים לדורותיהם מפני ירידתה של נכונות זו, וח"ו תשכח תורה מישראל, הניע אותם לנקוט אמצעים שיש בהם להשפיע על רמת המוטיבציה של התלמידים לחזור ולשנן ללא לאות את מה שלמדו. ראו י' זוסמן, "תורה שבעל פה" פשוטה כמשמעה, מחקרי תלמוד ג, עמ' 240-258, והערותיו שם, וכן בעמ' 282 והערה 96.

² שמא יש בדברים שאמרנו לעיל כדי לשפוך אור על מקור התואר "סיני" כמייצג את החכם המשנן וחוזר על תלמודו. ראו למשל ברכות סד ע"ב. אך עיינו בפירוש רש"י להוריות יד ע"א.

³ על הבדלים אלו, ראו: ד' רוזנטל, "מסורות ארץ ישראליות ודרכן לבבל", קתדרה 92 (תשנ"ט), עמ' 30-36.

ומוסיף.

שני הסיפורים מציגים את החשיבות הרבה שמייחס ריב"ל ללימוד תורה במסגרת בין דורית, אב ובנו או סב ונכדו, ושניהם תופסים את הלימוד הזה כמעין שחזור מוקטן של קבלת תורה במעמד הר סיני. אולם בתלמוד הבבלי יש תוספת שלא נזכרה בירושלמי, המתייחסת להנהגתו של ר' חייא בר אבא, הנהגה שלפי התלמוד נהג בה בעקבות דבריו של ריב"ל ולפיה לא אכל 'עד שהיה מקרי לתינוק ומוסיף', דהיינו שהיה חוזר על מה שלמד אתמול ומלמדו עוד פסוק (רש"י).

ומדוע הקפיד ר' חייא בר אבא ללמוד עם התינוק פסוק חדש? מהרש"א אומר על אתר "דמה שקרא עמו אתמול לא קרי ליה הודעה, כיון שכבר ידעו". הסברו של מהרש"א עולה בקנה אחד עם נוסח הבבלי למימרת ריב"ל, שנאמר בו: "כל המלמד את בנו תורה". מאידך גיסא, נוסח הירושלמי, "כל השומע פרשה מן בן בנו", אינו סובל פירוש זה, מפני שההודעה, לשיטת הירושלמי, באה רק בהשרשת מה שכבר למד הילד במהלך השבוע במסגרות הלימוד האחרות שלו באמצעות שינון וחזרה במסגרת משפחתית.

סביר להניח שהתמונה המצטיירת כאן, שהנכד קורא לפני סבו את הפרשה בערבי שבתות, משקפת מציאות ראלית בחברת אמוראי ארץ ישראל, שמטרת הלימוד הבין-דורי בה אינה הנחלת ידע חדש, אלא חזרה על הקיים ושינונו, ומשום כך הסב מתפקד כשומע ואינו נדרש ללמד אותו דברים חדשים.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה